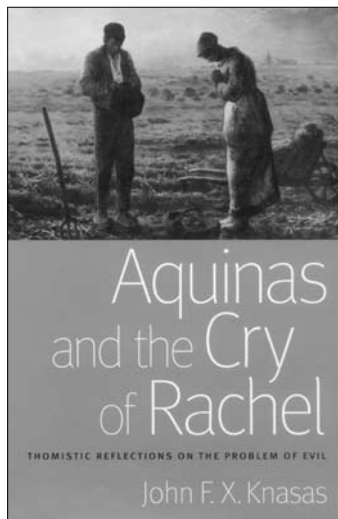

John F. X. Knasas
AQUINAS AND THE CRY OF RACHEL.
THOMISTIC REFLECTIONS
ON THE PROBLEM OF EVIL
For Adelė Dirsytė

Washington, D C: The Catholic University
of America Pres, 2013. – 304 p.
ISBN 978-0-8132-2176-2

GINTAUTAS VYŠNIAUSKAS
Klaipėdos universitetas

DAR VIENAS BANDYMAS PATOBULINTI TEODICĖJĄ: TOMISTINIS BLOGIO PROBLEMOS APMAŠTYMAS

One More Attempt of Improving Theodicy: Thomistic Reflections
on the Problem of Evil

SUMMARY

The notice contains the review and analysis of the monograph by the United States of America professor of philosophy John F. X. Knasas *Aquinas and the Cry of Rachel: Thomistic Reflections on the Problem of Evil*. In this study, the author proposes Thomistic version of theodicy based on *ratio entis* metaphysics. He claims that such theodicy is free from the drawbacks characteristic to now fashionable personalistic and cosmological theodicies. He is convinced that his theodicy could bring consolation to Rachel. Nevertheless there are some serious reasons preventing readers to share author's believe: the complexity of the subject and a lot of analogical categories expressed by scholastic Latin terms.

SANTRAUKA

Recenzijoje pateikta lietuvių kilmės Jungtinių Amerikos Valstijų filosofijos profesoriaus Johno F. X. Knaso monografijos *Akviniėtis ir Rachelės rauda: tomistinis blogio problemos apmąstymas* apžvalga ir analizė. Šioje monografijoje Knasas pateikė *ratio entis* metafizika grindžiamą teodicėją, tobulesnę už dabar Vaka-

RAKTAŽODŽIAI: Akviniėtis, Knasas, Rachelė, *ratio entis*, intelektorius, teodicėją.
KEY WORDS: Aquinas, Knasas, Rachel, *ratio entis*, intellectior, theodicy.

ruose madingas personalistines ir kosmologines teodicėjas, kurių analizei ir kritikai jis paskyrė didelę savo knygos dalį. Autorius įsitikinęs, kad akvinietiškoji jo teodicėja galėtų paguosti Rachelę, bet skaitytojui tuo patikėti nėra lengva dėl kelių svarių priežasčių: pirmiausia čia plačiai vartojamos lotyniškais terminais įvardytos analoginės sąvokos, bet svarbiausia priežastis – nagrinėjamų dalykų sudėtingumas.

2013 m. Amerikos katalikų universiteto leidykla Vašingtone išleido lietuvių kilmės tomisto Johno Franciso Xaviero Knaso monografiją *Akvinietis ir Rachelės rauda: tomistinis blogio problemos apmąstymas*. Lietuvoje didelė monografijos dalis tapo žinoma daug anksčiau, negu pasirodė knyga. Mat profesorius Knasas apie Rachelės raudą ir blogio problemą daug kartų kalbėjo kasmetinėje Tomo Akviniečio vasaros mokykloje, o jo paskaitų turinys raštu ir žodžiu buvo verčiamas į lietuvių kalbą. Tiesa, žinovų ratas Lietuvoje siauras, nes mokyklos lankytojų nebuvo gausu. Ir vargu ar jis kiek nors prasiplėš Jungtinėse Valstijose knygai pasirodžius originalo kalba. Lietuvos knygynų ir bibliotekų lentynose vargu ar kada nors ją pamatysime. Platesniam skaitytojų būriui neįdomi ir nepaskaitoma, ji galėtų sudominti nebent tomizmo gerbėjus, kurių Lietuvoje galbūt viena kitą atrastume. Bet ir šie susidurtų su dideliais terminologiniais keblumais. Mat autoriaus konstruojamos teorijos branduolį sudaro lotyniškais scholastikos terminais išreikštos analoginės (nepapildyto turinio) sampratos: *ratio entis, esse commune, ratio boni, esse subsistens, esse purum...*, o ką jau kalbėti apie tokius lotyniškai angliškus hibridus kaip *quandoque evil*. Šis faktas liudija, kad tarp autoriaus teorijos ir anglų kalbos žiojėja praraja, virš kurios neįmanoma nutiesti tiltų. Vadinasi, tikėtina, kad dauguma knygoje pateiktų lotyniškų terminų aiškinimų anglų kalba iškraipo jų esmę, taigi ir visos egzistencinės Knaso teodi-

cėjos esmę, o siekdamas aiškiai išsakyti savo mintis, autorius turėjo jas išdėstyti arba ištiesai scholastine lotynų kalba, arba tik anglų kalba.

Profesoriaus Knaso apmąstymų tikslas – vienintelė adekvati teodicėja, laisva nuo visų šiuolaikinių teodicėjų trūkumų ir todėl galinti paguosti Rachelę. Monografijos turinį sudaro įvadas ir aštuoni skyriai. Trumpame vos trijų puslapių įvade autorius išdėsto pradines savo apmąstymų nuostatas: 1) į kai kuriuos svarbius klausimus Akviniečio filosofija neranda galutinio atsakymo; 2) ji neturi blogio problemos sprendimo, nes gali pateikti daugybę jos sprendimų¹; 3) žmogus Akviniečiui yra ne tik protaujantis gyvūnas, bet ir būties *intelektorius*²; 4) tomistinės metafizikos požiūriu, šiuolaikinės personalistinės ir kosmologinės teodicėjos – nepakankamos; 5) galutinio blogio problemos sprendimo reikia ieškoti ne filosofijoje, o apreiškime³, tai yra šventojoje teologijoje. Pastaroji nuostata rodo, kad autoriaus mąstyme viešpatuoja ne filosofas, o teologas.

Pirmasis skyrius pavadintas „Rachelės rauda“. Tačiau autoriui rūpi ne tiek motinos tragedija, kiek tai, kaip ją traktuoja Jacquesas Maritainas. Jam autorius priekaištuoja už neapsisprendimą, kuria žmogaus asmenybės traktuote – teologine ar filosofine – remtis⁴, ir nurodo svyravimo priežastį – aklumą *ratio entis* (= *ratio boni*) atžvilgiu. Skyriaus pabaigoje išdėstyti pamąstymai apie Alberto Camus ir Anthony'io Flew ateistines blogio problemos traktuotes parengia perėjimui į ant-

rajį skyrių, kuriame gilinamasi į tai, ką Knasas vadina filosofine psichologija.

Antrajame skyriuje „Džiaugsmas“ įrodinėjama, kad teisingas būties (*being*) paskirstymas daiktams ir asmenims yra džiaugsmo priežastis, o neteisingas – skausmo ir blogio problemos priežastis. Jei daiktams ar asmenims subjektyviai priskiriamas didesnis būties kiekis, negu jie objektyviai turi, tai jų praradimas išgyvenamas taip, tarsi tai būtų pasaulio pabaiga. Taip blogio problema iš objektyvios tikrovės perkeliama į individo sąmonę. Gerojo dievo⁵ sukurtame ir valdomame pasaulyje tokios problemos nėra. Ji atsiranda tik prastai būtį kalkuliuojančio individo sąmonėje, kurią galima pataisyti Knaso rekomenduojamu būdu pasitelkus Akviniečio *esse subsistens* metafiziką. Pirmiausia individą būtina supažindinti su analogine *ratio entis* (būties samprata); po to įtikinti, kad jis yra jos *intelektorius*, kitaip tariant, kad jam vieninteliui iš gyvūnijos pasaulio atstovų duota suprasti būtį ir kad tame supratime glūdi visas žmogaus orumas; pagaliau scholastinių spekuliacijų taku atvesti prie *esse subsistens*, kuri yra *esse tantum*, kuri yra *esse purum*, kuri yra dievas⁶. Vadinasi, išmintingas *ratio entis* intelektorius atranda dievą, o nepakankamai išprusęs – blogį.

Trečiasis skyrius pavadintas „Quandoque evils“. Šis hibridinis lotyniškai angliškas terminas reiškia dėsningoms blogybėms priešinamas atsitiktines blogybes. Pavyzdžiui, jauno žmogaus žūtis autoavarijoje yra *quandoque evil*, o to paties žmogaus mirtis nuo senatvės būtų dėsninga blogybė. Pasak Akviniečio, *quandoque evils* egzistuoja kaip neišvengia-

mi tobulos pasaulio tvarkos atributai. Dievas jų negeidžia, bet leidžia joms atsirasti ir iš jų daro gėrį: pavyzdžiui, ligos – blogis ligoniams, bet gėris – gydytojams. Tvarka nereikalauja, kad blogio aukai atitektų iš jos patirtos blogybės padarytas gėris. Todėl nebūtina, kad ligoniai pasveiktų. Pakanka, kad medicina tobulėtų. Kaip tik tuo, pasak Augustino, pasireiškia begalinė dievo galia ir gerumas. Norint, kad kančiose mirštantis ligonis nekaltintų dievo, būtina jį išmokyti savęs nesureikšminti (kitaip tariant, sau priskirti tik nedidelį, ne itin aukštos kokybės *ratio entis* kiekį) ir pripažinti savo *debilitas rationis* (proto neįgalumą).

Išnagrinėjęs atsitiktines blogybes, profesorius Knasas ketvirtame skyriuje tiria dėsningąsias, arba prigimtinės, blogybes. Tokia jau žmogaus prigimtis, kad jis gimsta, auga, bręsta, sensta ir pagaliau miršta. Bet kadangi jis nori amžinai gyventi, tai mirtis jam yra pati didžiausia blogybė. Pasitelkęs Akvinietį, Knasas aiškina, kad dievas šią blogybę ne tik leidžia, bet ir jos nori dėl itin svarių priežasčių: pirma, kad išvengtų gyventojų pertekliaus⁷; antra, kad žemesniųjų kūrinų rūšys nepristigtų materijos⁸ (juk kirminus ir bakterijas irgi reikia maitinti); trečia, kad nubaustų žmogų už pirmą pradę nuodėmę (paprastiau tariant, už nepaklusnumą). Bausmės esmę sudaro tai, kad atskirta nuo kūno neiri (nemirtinga) siela kenčia. Net reginčios dievą palaimintųjų sielos ilgisi kūnų, nes tik per juos gali patirti tam tikrus malonumus, todėl nesijaučia pakankamai laimingos. O ir amžiams pragare įkalintos sielos kenčia nepakankamai, nes nepatiria kūno kančių. Tokia padėtis netu-

ri amžinai tęstis. Todėl vadinamojo pas-
kutiniojo teismo dieną gerasis dievas
visoms žmonių sieloms sukurs naujus,
tobulus, neirus kūnus.

Ketvirtasis monografijos skyrius už-
baigia Knaso blogio problemos nagrinė-
jimą Tomo Akviniečio teologinės filoso-
fijos fone. Tačiau gauti rezultatai autoriui
neleidžia pradėti polemikos su šiuolai-
kinėmis teodicėjomis, todėl jis rašo penk-
tą skyrių, kuriame tuos rezultatus bando
pritaikyti būsimam dialogui. Tai patvir-
tina keistas skyriaus pavadinimas: –
„Preliminaries to Aquinas and the Con-
temporary Discussion“ („Įvadinės pas-
tabos į Akvinietį ir šiuolaikinę diskusi-
ją“). Tomis pastabomis Knasas bando
permesi tiltus tarp Akviniečio scholas-
tikos ir šiuolaikinės mąstysenos.

Viduramžių scholastika blogio pro-
blemą traktavo kaip akstiną kurti toedi-
cėjas, o naujųjų laikų filosofija, prade-
dant prancūzų švietėjais ir Hume’u, į ją
žvelgė kaip į visiškos teizmo destrukcijos
priemonę, logiškai vedančią prie išva-
dos, kad ateizmas – vienintelė tikra teo-
dicėja. Perėmus tokią nuostatą, visos
kitos teodicėjos praranda bet kokią pras-
mę. Tad skyriaus pradžioje profesorius
Knasas žengia žingsnį atgal – paskelbia,
kad Akvinietis dviem svariais argumen-
tais visiems laikams apgynė teizmą: pir-
ma, pasaulyje yra daug daugiau gėrio
negu blogio; antra, *blogis yra, vadinasi,
dievas yra*. Pastarąjį argumentą galima
būtų vadinti šeštoju Akviniečio dievo
buvimo įrodymu. Jis veikia visas blogio
apraiškas redukuojant į būties trūkumą
(nebūtį), o gėrį laikant kiekvienos blogy-
bės „buvimo“ *conditio sine qua non*.

Akvinietiskąją blogio problemos sam-
pratą Knasas apibendrina keturiais teigi-

niais: 1) į blogį Akvinietis žvelgia kaip į
iššūkį teizmui ir į jį atsako savo *esse* (bū-
ties) metafizika, iššūkį paversdamas teiz-
mo patvirtinimu: blogis yra, vadinasi,
geras dievas yra; 2) tuo įsitikinus, reikia
parodyti, *kaip* gerasis dievas susijęs su
blogiu: blogio problema tampa teodicėjos
problema; 3) ją sprendžiant, blogybes
būtina suskirstyti į prigimtines (*natural
corruptions*) ir atsitiktines (*quandoque
evils*); 4) pastarosios yra svarbiausios⁹.

Visas iki šiol paminėtas monografijos
dalis galima traktuoti kaip autoriaus pa-
siruošimą polemizuoti su šiuolaikinėmis
personalistinėmis ir kosmologinėmis teo-
dicėjomis. Pasak Knaso, jos negali pa-
guosti Rachelės, nes žmogų arba perne-
lyg sureikšmina, arba nuvertina. Jos
neteisingai paskirsto *ratio entis*, nes arba
nesivadovauja, arba nepakankamai va-
dovaujasi Akviniečio *esse* metafizika.

Pasak Knaso, žmogaus vertė (oru-
mas) matuojamas *ratio entis* supratimu.
Kuo asmuo tobuliau ją supranta, tuo di-
desnę vertę turi. Bet toks vertinimo kri-
terijus turi savo tamsiąją pusę, kurią
Knasas nutyli. Mat pasirinkus tokį ver-
tinimo kriterijų, tektų pripažinti, kad
pats vertingiausias žmogus – tai Akvi-
niečio *esse* metafizikos ekspertas, o štai
vaikas, kadangi jis tos metafizikos neiš-
mano, yra ne toks vertingas. Bet ir eks-
pertas *ratio entis* supranta tik analogiškai,
tai yra netobulai, todėl ir jo žūtis nėra
siaubingas blogis. Tuo labiau nėra siau-
bingas blogis vaikų kančios ir žūtys, apie
kurias kalba personalistinės teodicėjos
atstovė, Episkopalinės bažnyčios kunigė,
filosofijos ir teologijos profesorė Marilyn
McCord Adams ir kiti šeštame jo mono-
grafijos skyriuje kritikuojami personalis-
tinių teodicėjų kūrėjai, savo teorijas grin-

džiantys klaidinga prielaida apie neap- sakomą žmogus vertę¹⁰.

Kritikuodamas personalistinių teodi- cėjų trūkumus, Knasas apnuogina savo paties teodicėjos Achilo kulną – blogio *tikrumo* neigimą. Mat eschatologinėje perspektyvoje visos šio pasaulio blogy- bės yra tik priemonės dieviškajam tikslui pasiekti. Bet kol tikslas dar nepasiektas, žmonėms jos gali atrodyti kaip blogis, nors iš tiesų Adomo nuodėmė, Kristaus nukryžiuavimas, revoliucijos, pasauliniai karai, etniniai valymai ir daugelis kitų panašių dalykų yra gėris kaip būtina dieviškojo projekto dalis. Knaso pastan- gos metafizinėmis *esse* spekuliacijomis apie esminį ir atsitiktinį priešastingumą blogiui sugrąžinti tikrumą neatrodo pa- kankamai įtikinamos¹¹.

Septinto skyriaus „Kosmologinės te- odicėjos“ pradžioje autorius teigia, kad jeigu personalistai *ratio entis* sutelkia į atskirą asmenį, tai kosmologinių teodi- cėjų kūrėjai – į dievo sukurtą visatos tvarką, kurios fone atskiro asmens kan- čios nieko nereiškia. Todėl kad ir kas tam asmeniui atsitiktų, jis privalo nuolankiai nusizeminęs dėkoti šio pasaulio kūrėjui ir šlovinti jo gerumą. Tie, kurie nesutin- ka to daryti, pavyzdžiui, tokie laisvama- niai kaip Davidas Hume’as, Williamas Rowe’as, Johnas Leslie Mackie, nesu- pranta Akviniečio *esse* metafizikos ir lei- džiasi apgaunami analoginių *ratio entis* apraiškų¹². Rowe’as teigia, kad mažame- čio išprievartavimas ar žmogžudystė yra beprasmiškos blogybės, be kurių pasau- lis būtų daug geresnis, o Knasas įrodi- nėja, kad dievas neturėjo tikslo sukurti pasaulį, geriausią iš visų galimų, todėl žmogžudystė yra būtina kaip žmogžu- džio atgailos gėrio priešastis¹³.

Mackie iš esmės neigia visas kosmo- logines teodicėjas. Jis įrodi nėja, kad krikščionių religija yra ne tik melaginga, bet ir absurdiška¹⁴. Tikėjimo argumento, kad blogio šaltinis pasaulyje yra ne die- vas, o laisva žmogaus valia, nelogiškumą Mackie atskleidžia paradoksu: „Jeigu Dievas negali mums duoti tikros laisvės, tai nėra visagalis. Jeigu Dievas gali mums duoti tikrą laisvę, tai prieš ją mus duo- damas jis gal ir buvo visagalis, bet ne po to.“¹⁵ Siekdamas paneigti Mackie požiū- rį, Knasas pasitelkia aibę Akviniečio ci- tatų, bet galiausiai pripažįsta, kad norint pasiekti tikslą, būtinos antgamtinės prie- monės. Iš tiesų reikia stebuklo, kad pa- tikėtum, jog ir būtį, ir veikimo energiją iš dievo gaunanti būtybė yra laisva; jog dievas, žmogaus valioje veikiantis kaip pasirinkimo priešastis, to pasirinkimo nenulemia. Aiškinimas, kad dievas yra nuodėmingo *veiksmo* priešastis, bet ne *nuodėmės* priešastis¹⁶, atrodo kaip apgai- lėtinas sofizmas.

Monografija užbaigiama aštuntu sky- riumi, kuriame nagrinėjamos dvi nau- jusios tomistinės blogio problemos trak- tuotės ir bandoma paguosti Rachelę. Knasas sutinka su Briano Davieso teigi- niu, išsakytu traktate *The Reality of god and the Problem of Evil*, kad filosofas ne- gali duoti galutinio atsakymo į klausimą, kodėl pasaulyje egzistuoja blogis, tačiau šio reiškinio priešastį išvelgia ne dievo sąvokos apofatikoje, o, kaip jau minėta monografijos įvade, galimybeje pateikti daugybę tikėtinų atsakymų¹⁷.

Nagrinėdamas Eleonoros Stump di- džiuolės apimties veiklą *Wandering in Darkness: Narrative and the Problem of Suf- fering*, pretenduojantį ištaisyti kai ku-

riuos Akviniečio teodicėjos trūkumus, Knasas aiškina, kad tik krikščioniško teizmo šalininkai šį veikalą kvalifikuoja kaip teodicėją, tačiau nekrikščioniškiems teistams jis atrodo ne kaip teodicėja, o kaip gynyba (*defence*)¹⁸. Tiesą sakant, šios perskyros prasmė nėra pakankamai aiški, nes pati teodicėja yra dievo gynyba blogio akivaizdoje.

Paskutinis skyriaus poskyris skirtas Rachelės paguodai. Knasas Rachelę „guodžia“ panašiai kaip Bildadas Šuhietis „guodė“ Jobą (žr. Job 25, 1–8). Poskyrio pradžioje jis Rachelėi priskiria liūdesį (*sadness*), pyktį (*anger*) ir protestą kaip atsisakymą būti paguostai (*refusal to be consoled*). Tačiau palyginkime tai su tuo, kas apie Rachelę rašoma Evangelijoje pagal Matą:

Jėzui gimus Judėjos Betliejuje karaliaus Erodo dienomis, štai atkeliavo į Jeruzalę išminčiai iš Rytų šalies ir klausinėjo: „Kur yra gimusis Žydų karalius? Mes matėme užtekant jo žvaigždę ir atvykome jo pagarbinti“. Tai išgirdęs, karalius Erodas sunerimo, o su juo ir visa Jeruzalė. <...>

Erodas, pamatęs, kad jį išminčiai apvylė, baisiai įniršo ir, pasiuntęs [kareivius], išžudė Betliejuje ir jo apylinkėje visus berniukus, dvejų metų ir jaunesnius, pagal laiką, kurį buvo patyręs iš išminčių. Tuomet išsipildė pranašo Jeremijo žodžiai: Pasigirdo šauksmas Ramoje, garsios dejonės ir aimanos – tai Rachelė rauda savo vaikų; ir niekas jau jos nepaguos, nes jų nebėra (Mt 2, 1–18).

Čia neižvelgiu nei pykčio, nei protesto. Matau tik „Žydų karaliaus“ gimimą kaip pirmąją beprasmišką žiaurumą sukėlusią priežastį. Regiu nepakeliamą motinos kančią, tokią kančią, kai nebėra jėgų nei pykti, nei juo labiau – protestuoti. Pritariu evangelistui tiesiog konstatuojančiam faktą – *ir niekas jau jos nepaguos, nes jų nebėra*. Būtent *niekas nepaguos, o ne – atsisako būti paguosta*. Tad monografijos autoriaus persama mintis, kad tomistinė *ratio entis* ir *esse subsitens* metafizika galėtų ją paguosti ir nuraminti, atrodo tiesiog šventvagiška. Dievo apvaizdos sankcionuoto beprasmiško žiaurumo fone ateizmas atrodo vienintelė ko nors verta teodicėja.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Žr.: John F. X. Knasas, *Aquinas and the Cry of Rachel: Thomistic Reflections on the Problem of Evil*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 2013, p. xiv.
- ² Ten pat. Šią profesoriaus vartojamą tiek anglų, tiek lietuvių kalbai nebūdingą svetimybę galima suprasti pagal analogiją su gerai pažįstama *melioratoriaus* sąvoka: *melioratorius* reiškia dirvos gerintoją, *intelektorius* reiškia būties supratėją, būties mąstytoją.
- ³ Ten pat, p. xvi.
- ⁴ Ten pat, p. 11.
- ⁵ Kad religijos Dievą atskirčiau nuo filosofų ir išminčių dievo, pastarąjį rašau iš mažosios raidės, išskyrus citatas.

- ⁶ John F. X. Knasas, *Aquinas and the Cry of Rachel*, p. 36, 128.
- ⁷ Ten pat, p. 77.
- ⁸ Ten pat, p. 79.
- ⁹ Ten pat, p. 145, 146.
- ¹⁰ Ten pat, p. 157, 158.
- ¹¹ Ten pat, p. 176–178.
- ¹² Ten pat, p. 201–206.
- ¹³ Ten pat, p. 208.
- ¹⁴ Ten pat, p. 209.
- ¹⁵ Ten pat, p. 215.
- ¹⁶ Ten pat, p. 231.
- ¹⁷ Ten pat, p. 263.
- ¹⁸ Ten pat, p. 277.